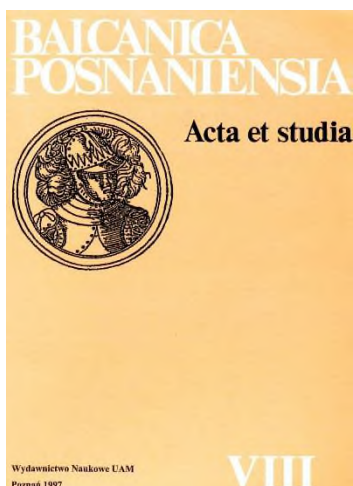

Wróbel Piotr, *Bośnia wobec ekspansji islamu w pierwszej połowie XV wieku*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1997, t. 8, s. 83–92.

<https://doi.org/10.14746/bp.1997.8.8>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54687>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

BOŚNIA WOBEC EKSPANSJI ISLAMU W PIERWSZEJ POŁOWIE XV WIEKU

PIOTR WRÓBEL

ABSTRACT. Wróbel Piotr, *Bośnia wobec ekspansji islamu w pierwszej połowie XV wieku* (Bosnia's Attitude to the Expansion of Islam in the First Half of the 15th Century). Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, VIII, Poznań 1997, Adam Mickiewicz University Press. pp. 83-92. ISBN 83-232-0762-3. ISSN 0239-4278. Text in Polish with a summary in French.

In the first half of the 15th century Bosnia stopped playing its role as an independent and important power in the Balkans. Its potential opponent was both the Muslim Turkey and, due to the stigma of heresy it carried, the Catholic Hungary. Early subjugation of Bosnia by Turkey (since 1415) resulted from the internal anarchy and military adversities of Hungary. The dependence of Bosnia on Turkey was systematically growing and it was manifested by raising the amount of tributes, transitional occupation of territories, military and diplomatic interference into internal affairs. King Władysław Jagiellończyk's expeditions of 1443-1444 brought about a temporary improvement in its situation. Strengthening of the position of the king and appeasement of domestic struggle followed. This situation lasted till 1448.

Piotr Wróbel, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii, ul. Gołębia 13, 31-007 Kraków, Polska-Poland.

Niszczące najazdy Turków na Bałkany już od 80. lat XIV w. dotyczyły również Bośni. Z racji swego położenia geograficznego oraz ukształtowania powierzchni Bośnia była stosunkowo mniej narażona na bezpośredni podbój turecki niż położone na wschód od niej Serbia i Bułgaria, czy leżące na południu obszary albańskie. Temu też czynnikowi, a nie sile militarnej kraju należy przypisywać, iż Bośnia utrzymała swój polityczny żywot nieco dłużej niż inne państwa obszaru Bałkanów¹.

Wraz ze śmiercią największego swego króla Tvrtka I w 1391, za panowania

¹ D. Angelov, *Turskoto zavoevanije i borbata na balkanskite narodi protiv našestvenicite*, Istoriceski Pregled, G. 9, 1953, s. 381-397; F. Babinger, *Die Osmanen auf dem Balkan*, München 1958, passim; T. Wasilewski, W. Felczak, *Historia Jugosławii*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985, s. 147-154, T. Wasilewski, *Historia Bułgarii*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988, s. 107-108, 115-119.

którego państwo przeżyło okres rozkwitu i osiągnęło znaczne nabytki terytorialne, Bośnia pogrążyła się w chaosie walk wewnętrznych. Kolejni władcy Stefan Dabisza (1391-1395), Stefan Ostoja (1398-1404, 1418-1421) i Tvrtko II (1404-1409, 1421-1433, 1436-1443) walczyli zarówno z konkurentami do tronu, jak i opozycją wielkich rodów możnowładczych: m.in. Hrvatinićów, Kosaćów i Pavlovićów². Zjawiskiem szczególnie niebezpiecznym były próby wykorzystania poparcia Turków w wewnętrznych walkach w kraju. Osmanowie chętnie ingerowali w sprawy bośniackie starając się wyprzeć silne wpływy węgierskie i narzucić stałą daninę, co było jednym ze stałych elementów ich zaborczej polityki wobec państw bałkańskich³. Czynnikiem utrudniającym stabilizację wewnętrzną było zróżnicowanie religijne Bośni, leżącej na obszarach wpływów katolicyzmu i prawosławia. Co gorsza, od połowy XIII w. rozwijała się tu również herezja patareńska (bogomilska) zorganizowana w tzw. Cerkiew bośniacką. Miała ona duży wpływ na wypadki polityczne, a jej wyznawcami byli niektórzy władcy, jak Stefan Ostoja i jego syn Stefan Tomasz oraz wielkie grono nobilew (ze słynnym Stefanem Vukčićem Kosaćą na czele), nie wspominając już o niższych warstwach. Fama o heretyckim charakterze kraju przeszkadzała w kontaktach ze światem chrześcijańskim i niejednokrotnie była w XIII i XIV w. wykorzystywana przez katolickie Węgry do zbrojnej interwencji w wewnętrzne sprawy Bośni⁴.

Przedstawione powyżej czynniki ułatwiały penetrację polityczną Turków. Ingerencja turecka nasiliła się po opanowaniu trwających kilkanaście lat zaburzeń wewnętrznych w państwie Osmanów wywołanych klęską pod Ankarą (1402)⁵. Zwycięstwo oddziałów tureckich wspierających Hrvoje Vukčića nad Węgrami w bitwie pod Dabojem (1415) zadecydowało o przesunięciu Bośni w turecką strefę wpływów⁶. Moźni bośniaccy w trakcie wzajemnej rywalizacji dobrowolnie uznawali teraz zwierzchnią władzę osmańską. Zgodnie z ustaleniami M. Spremića w tymże 1415 roku król Bośni zaczął płacić stały

² J. Fine, *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Michigan 1988, s. 453-459; Na temat społecznej specyfiki feudalizmu bośniackiego patrz m.in.: A. Babić, *Struktura srednjovjekovne bosanske države*, (w:) *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo 1972, s. 168-177.

³ M. Mladenović, *The Osmanli Conquest and the Islamization of Bosnia*, *Etudes Slaves et Est-Europeennes*, III, 1959, s. 219-226; H. Inalcik, *Ottoman methods of conquest*, *Studia Islamica*, t. II, 1964, s. 103-123; I. Macurek, *Tureckaja opasnost' i Srednjaja Evropa nakanune i vo vremja padenija Konstantinopolja*, *Byzantinoslavica*, T. 14, 1953, s. 133-143.

⁴ Do najważniejszych przeglądowych prac na ten temat należą m.in.: A. Babić, *Bosanski heretici* (w:) *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo 1972, s. 197-204; M. Loos, *Dualist Heresy in the Middle Ages*, Praha 1974, passim; A. Schmaus, *Der Neomanichäismus auf dem Balkan*, *Saeculum* II, 1951, s. 271-299; J.F.A. Fine, *The Bosnian Church, a New Interpretation*, New York-London 1975, passim.

⁵ S. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. 1, Cambridge 1976, s. 34-39.

⁶ J.F.A. Fine, *The Late...*, s. 468-469.

haracz sułtanowi⁷. Ówczesna wysokość tej daniny nie jest znana. Jednocześnie Bośnia utrzymywała więzy wasalne z będącymi z defensywie na Bałkanach Węgrami, co stwarzało pozory utrzymania status quo między rywalizującymi mocarstwami.

Niezależnie od haraczu króla, oddzielne opłaty bezpośrednio Turkom uiszczali także wielcy feudalowie bośniaccy: Sandalj Hranić (1415-1435), Stefan Vukčić (od 1435) oraz Pavlović (od 1415)⁸. Haracz nie uwolnił zresztą Bośni od łupieżczych najazdów Osmanów, wzywanych – jak poprzednio – przez zagrożonych feudalów, bądź przez obalonych władców. W 1422 roku Stefan Ostoja zrzucony z tronu przez Tvrtka II, obiecał sułtanowi 20 tys. dukatów rocznej daniny po powrocie do władzy. Turcy najechali Bošnię dwa lata później i okrutnie złupili kraj. Na tronie utrzymał się jednak Tvrtko II, który – jak sądził S. Ćirković – nawet w fazie kryzysu we wzajemnych kontaktach stale składał daninę Osmanom⁹. Nowy element w stosunkach bośniacko-tureckich pojawił się w roku 1426, gdy po kolejnym najeździe na Bošnię Osmanowie obsadzili trwale swymi wojskami przejścia górskie umożliwiające łatwy dostęp do wnętrza kraju¹⁰. Jest też pewne, że przynajmniej czasowo po 1428 Osmanowie okupowali niektóre twierdze bośniackie, zmuszając władcę Bośni do regularnego uiszczania trybutu. Historycy uważają jednak za wątpliwe zdanie wybitnego badacza K. Jirečka o trwałej okupacji punktów w Bośni przed 1451 rokiem¹¹.

Ożywienie aktywności Węgier na Bałkanach w początku lat 30. XV w., kiedy to Zygmunt Luksemburski zażądał od sułtana Murada rezygnacji ze zwierzchnictwa nad niektórymi krajami bałkańskimi, w tym nad Bošnią, nie zmieniło w praktyce położenia tego kraju. Tylko skuteczna akcja militarna mogła zmusić Turków do ustąpienia ze swej sfery wpływów i rezygnacji z haraczu. Do takiego przedsięwzięcia w owym czasie Węgry nie były zdolne. Bośnia Tvrtka II w latach 1430-1431 nie angażowała się w żadne działania antyturskie i nie była przez Osmanów niepokojona. Wpływ sułtana na sprawy bośniackie był jednak ogromny, o czym świadczy jego arbitraż w sprawie

⁷ Do początku lat siedemdziesiątych panował pogląd, iż Bośnia zaczęła płacić Osmanom daninę dopiero od 1428 (lub 1429) roku. Ustalenia M. Spremića pozwoliły na przesunięcie tej daty na rok 1415, tj. na okres od klęski pod Dabojem. Patrz: M. Spremić, *Turski tributari u XIV i XV veku*, Istorijski Glasnik br. 1-2, 1970, s. 34-36; D. Kovačević, *Prilog pitanju ranih bosansko-turskih odnosa*, Godišnjak Društva Istoričara B. i H., G. 11, 1960, s. 257-263; H. Šabanović, *Bosansko krajište 1448-1463*, Godišnjak Društva istoričara B. i H., G. IX, 1958, s. 182; tenże, *Početak turske vladavine u Bosni*, Godišnjak Istoriskog društva B. i H., G. VII, s. 37-40.

⁸ M. Spremić, op. cit., s. 40-46.

⁹ S. Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd 1964, s. 256.

¹⁰ K. Jireček, *Istorija Srba, I deo*, Beograd 1952, s. 350; H. Šabanović, *Početak...*, s. 40-41.

¹¹ V. Mušeta-Aščerić, *Srednjovekovna župa Vrhbosna. Problem granica i vlasti*, Prilozi XX 1985, s. 259-260; H. Šabanović, *Početak...*, s. 48; M. Dinić, *Zemlje Hercega Sv. Save*, Glas (SKA) LXXXII, s. 222; D. Kovačević, *Prilog...*, s. 257-263.

sporu terytorialnego między Dubrownikiem a rodem Pavlovićów bośniackich (1430)¹². Tylko dzięki okupowi ci ostatni zdołali utrzymać integralność swych terytoriów. Król Tvrtko był również wówczas w bliskim kontakcie z sultanem i wysyłał do niego posłów.

Turcy zaatakowali ponownie Bośnię w latach 1432 i 1433 podsycając rywalizację między Tvrtkiem II a pretendentem do tronu Radivojem¹³. Król Bośni zmuszony został do szukania schronienia na Węgrzech, gdzie przebywał przez kolejne trzy lata. Duży (1,5 tys. jazdy) oddział osmański pod wodzą Baraka wziął udział w wojnie, która wybuchła na terenie Bośni o dziedzictwo po zmarłym w 1435 roku Sandalju Hraniću. Turcy interweniowali na prośbę Stefana Kosaćy – dziedzica po Sandalju¹⁴. W tym wypadku znaczenie konfliktu wykraczało poza lokalne interesy. Jedną ze stron był bowiem cesarz Zygmunt Luksemburski, popierający będącego od 1433 roku na wygnaniu króla Bośni Tvrtka II, a także Wenecja posiadająca posiadłości wokół Kotoru. Jak wykazał Petar Rokai, Zygmunt Luksemburski w latach 1435-1437 zintensyfikował ponownie swą aktywność na Bałkanach¹⁵. W tej sytuacji konflikt może być interpretowany jako kontynuacja rywalizacji węgiersko-tureckiej na terenie Bośni i próba odzyskania wpływów w tym kraju. W wyniku wojny Tvrtko II powrócił na tron, jednak nie dzięki pomocy węgierskiej, która okazała się niewystarczająca, a raczej pojednaniu z następcą Sandalja Hranića – Stefanem Vukčićem Kosaćą. Niezbędnym warunkiem utrzymania się Tvrtka na tronie było ułożenie stosunków z Portą, co nastąpiło w wyniku pośrednictwa Stefana Vukčića. Jeśli wierzyć relacji Chalkokondylasa ceną, jaką zapłacił Tvrtko za tron w 1436 było podniesienie haraczu bośniackiego wypłacanego Turkom do 25 000 dukatów¹⁶.

Danina ta – jak poprzednie – nie ochroniła Bośni przed kolejnymi niszczącymi najezdami. W styczniu 1439 roku Turcy zaniepokojeni porozumieniem króla z Vukčićem i zachęceni przez zagrożonego w swych posiadłościach Radosława Pavlovića podjęli działania dywersyjne w centralnej Bośni. Być może ich akcja pozostawała też w związku z kontaktami, jakie utrzymywała Bośnia z następcą Zygmunta na Węgrzech – Albrechtem Habsburgiem, którego zwierzchnią władzę uznawano na równi z turecką. H. Šabanović na

¹² S. Ćirković, *Istorija...*, s. 263-264.

¹³ L. Thalloczy, *Radivoj Sohn des Königs Stefan Ostoja von Bosnien 1429-1463*, (w:) tegoż, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München-Leipzig 1914, s. 84-85; J. Radonić, *Der Grossvojvode von Bosnien Sandalj Hranić-Kosača*, *Archiv für slavische Philologie* t. XIX, s. 464-465.

¹⁴ H. Šabanović, *Početak...*, s. 44-45; S. Ćirković, *Istorija...*, s. 268.

¹⁵ P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda (1435-1437)*, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, kn. XII-1, 1969, s. 89-109.

¹⁶ L. Chalcocondylas, *De origine et rebus gestis Turcorum*, (w:) *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonnae 1843, s. 248; M. Spremić, op. cit., s. 37.

podstawie wzmianek w źródłach uznał, iż efektem tego najazdu było ponowne obsadzenie przez tureckie załogi części twierdz w tzw. Vrhbosni¹⁷.

Jednym z elementów tureckiej polityki wobec narodów uzależnionych, obok żądania wypłacania haraczu, był warunek dostarczania oddziałów posiłkowych na wielkie wyprawy wojenne. Wiadomo, iż w najeździe na Serbię w czerwcu 1439 uczestniczył także Stefan Vukčić ze swymi oddziałami. Wydaje się, że nie chodziło tu jednak tylko o realizację żądań tureckich, ale agresja wobec Serbii leżała w politycznych planach bośniackiego feudała. Należał on bowiem do beneficjentów upadku Serbii zagarniając Górną Zetę. Uporczywa walka o Zetę z Jerzym Brankowiczem trwała aż do kwietnia 1441 roku, kiedy to despota, nie mogąc uzyskać porozumienia z Turkami opuścił tę krainę i szukał schronienia w Dubrowniku¹⁸. Działalność Stefana Kosaćcy na terenie Zety byłaby niemożliwa bez wsparcia Turków, którzy doradzali mu nawet atak na Dubrownik, do czego jednak nie doszło. Również planowane przez Stefana dalsze rozszerzanie posiadłości na Dolną Zetę miało zapewne akceptację Osmanów, jednakże zbrojna interwencja wenecka uniemożliwiła przesunięcie granicy poza Budwę. Znaczne nabytki terytorialne pozyskał wcześniej Vukčić kosztem Węgier i bośniackich Pavlovićów zajmując Omiš, Poljicę oraz Trebinję¹⁹.

Jak można zauważyć, Stefan Vukčić wykorzystał załamanie się Serbii i wzrost znaczenia Turcji w zachodniej części Bałkanów w latach 30. i początku lat 40., aby w oparciu o Portę nie tylko utrzymać, ale znacznie poszerzyć swe terytoria. Inną drogą próbował pójść król Tvrtko, który obawiając się wpływów Kosaćcy, a co za tym idzie i Osmanów, dążył w latach 1442-1443 bezskutecznie do sojuszu z Wenecją. O powadze sytuacji świadczy gotowość króla oddania całego kraju w ręce weneckie, jednakże ta propozycja (jak i inne próby aliansu) zostały przez Republikę odrzucone²⁰. Szybko porzucił Tvrtko podjętą z początkiem 1443 roku wojnę przeciw Stefanowi Vukčićowi zawierając w kwietniu porozumienie. Pozostał jednak obojętny wobec militarnych działań Turcji przeciw Węgrom (1442-1443). Postępowanie takie dowodzi braku zdecydowania króla. Wynikało ono – jak sądził S. Ćirković – ze świadomości narastania bezpośredniego zagrożenia Bośni po upadku Serbii²¹.

Zawirowania polityczne, jakie wystąpiły na Bałkanach w końcu 1443 roku w związku z organizacją węgierskiej wyprawy antytureckiej, zbiegły się w Bośni

¹⁷ H. Šabanović, *Početak...*, s. 47-48.

¹⁸ K. Jireček, op. cit., s. 364-365; S. Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba*, Beograd 1964, s. 46, 48-51.

¹⁹ S. Ćirković, *Herceg...*, s. 40-46.

²⁰ M. Šunjić, *Prilozi za istoriju bosansko-venecijanskih odnosa 1420-1463*, Historijski Zbornik, G. XIV, 1961, s. 125-126.

²¹ S. Ćirković, *Istorija...*, s. 274-275.

z zamieszaniami wewnętrznym powstałym w wyniku śmierci króla Tvrtka II (listopad 1443). Wybór nowego władcy – Stefana Tomasza syna Ostoji, dokonany bez udziału Stefana Vukčića, spowodował ostrą opozycję. Wraz z wysuniętym przez siebie pretendentem do tronu Radivojem, Vukčić rozpoczął dyplomatyczne zabiegi w Dubrowniku i Turcji, aby przeszkodzić w uznaniu nowego króla. Jednocześnie doszło do starć zbrojnych między rywalizującymi ugrupowaniami. Zagrożony Stefan Tomasz został zmuszony do poszukiwania przeciwwagi w węgierskim obozie królewskim. Ze stronnictwem króla Władysława Jagiellończyka i Hunyadiego łączyła go niechęć do rodziny hrabiów Cyллеjskich, którzy na mocy układu Tvrtka II i Hermana hr. Cylli z 1427 mogli zgłaszać pretensje do tronu Bośni²². Wynik zimowej wyprawy Władysława Jagiellończyka na Turcję 1443-1444 miał zatem pośrednio zadecydować o konflikcie wewnątrzbośniackim.

Choć zarówno polityczne, jak i strategiczne znaczenie Bośni na Bałkanach było mniejsze niż Serbii, w obliczu wielkiego konfliktu między światem islamu a chrześcijaństwa w latach 1443-1444, kraj ten nie mógł zostać na uboczu. Już zimą 1443 poseł genueński nalegał, aby Stefan Vukčić nie dał się wciągnąć do montowanego przez Wenecję sojuszu antytureckiego²³. Zwycięstwo Węgrów w zimowej wyprawie wywołało na Bałkanach duże wrażenie. Król Bośni wykorzystując położenie szukał z nimi zbliżenia. Jak czytamy w jednym z listów Władysława Jagiellończyka *rex eciam Bosnae eo respectu, ad pristinae obedientiae quam negaverant, rediit gremium*²⁴. Stosunki bośniacko-węgierskie unormowały się dopiero około maja 1444, kiedy Stefana Tomasza brano pod uwagę jako członka przyszłej koalicji antytureckiej. Jednak już w wyprawie 1443-1444 wśród krzyżowców walczył siedmusetosobowy oddział Bośniaków wojewody Piotra Kovačevića. Sam król ograniczył się w tym czasie do działań zbrojnych przeciw tureckiemu sojusznikowi Vukčićowi, w których odniósł do lutego 1444 spore sukcesy (m.in. ważny punkt handlowy w Drijevie)²⁵.

Fakt, iż w Bośni spodziewano się klęski Turcji w zmaganiach z Węgrami potwierdzają usilne starania Stefana Vukčića o znalezienie nowego protektora. Pobity w wojnie z Wenecją i królem, utraciwszy tereny wokół Baru i Omiša oraz nad dolną Neretwą, w lutym 1444 zwrócił się do Alfonsa Aragońskiego z propozycją sojuszu i przyjęcia więzów wasalnych. Zgodnie z zawartym wówczas porozumieniem, Alfons gwarantował pomoc w utrzymaniu przez Stefana Vukčića posiadłości, ten zaś miał wypłacać królowi trybut w wysokości

²² *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, knj I, izdao H.K.D. Napredak, Sarajevo 1942, s. 505-506.

²³ N. Jorga, *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVe siècle*, t. III, Paris 1899, s. 143.

²⁴ Cyt. za: V. Ćorović, *Historija Bosne*, t. 1, Beograd 1940, s. 460.

²⁵ S. Ćirković, *Herceg...*, s. 78.

jaką dotychczas uiszczał na rzecz Turcji, a w razie wojny 32 tys. dukatów. Wielki wojewoda otrzymał także neapolitański Order Dziewicy. Jak się wydaje, żadna ze stron nie dotrzymała później warunków układu²⁶.

Wobec niepewnej sytuacji na Bałkanach król Stefan Tomasz szukał latem 1444 jeszcze silniejszego oparcia w obozie chrześcijańskim. 3 czerwca wystawił Janowi Hunyadiemu przywilej, w którym potwierdzając swe oddanie królowi Węgier wyrażał gotowość wyplatania jego wojewodzie 3000 florenów rocznie²⁷. Wcześniej, 15 kwietnia, potwierdził przywileje Republiki Weneckiej, swego nieoficjalnego sojusznika w wojnie z Vukčićem i wówczas już aktywnego członka koalicji chrześcijańskiej, a nieco później, 3 września, także przywileje Dubrownika²⁸.

Zbliżenie do obozu chrześcijańskiego zaowocowało akceptacją przez króla Bośni katolicyzmu i porzuceniem „herezji manichejskiej”. O jego nawróceniu pisał m.in. papież Eugeniusz IV w liście z 3 września 1444²⁹.

Obecnie dominuje opinia, iż Stefan Tomasz wystąpił zbrojnie przeciw Osmanom w maju 1444, gdy odebrał im górniczą Srebrenicę. Warto jednak przypomnieć dawny pogląd N. Jorgi, według którego Jerzy Brankowicz zajął Srebrenicę jeszcze w kwietniu 1444. Ponieważ wiemy, że w miesiąc później była ona w rękach Stefana Tomasza, może istnieć przypuszczenie, iż król Bośni zdobył to ważne górnicze miasto w walkach z Serbami, a nie Turkami. Byłoby to zgodne z ogólnym kierunkiem polityki Stefana Tomasza, który wyraźnie unikał bezpośredniego prowokowania sułtana. Domniemane (wedle H. Šabanovića) wycofanie wojsk tureckich z twierdz w Bośni latem 1444 nastąpiłoby zatem wyłącznie z powodu potrzeby użycia ich przeciw Węgrom³⁰. Sprawę Srebrenicy Turcy sprytnie wykorzystali później do wywołania konfliktu bośniacko-serbskiego „zwracając” oficjalnie w traktacie z Jerzym Brankowiczem miasto Serbii. Prawdopodobnie równocześnie z opuszczeniem Serbii w sierpniu 1444, Turcy wycofali się z żupy Vrhbosna, którą okupowali przez ostatnie pięć lat i przekazali ją swemu wasalowi Stefanowi Vukčićowi.

Mimo tych dyplomatycznych i militarnych działań pozycja międzynarodowa Bośni była niepewna. Z jednej strony brak zdecydowanych akcji w ramach koalicji, a z drugiej uległość wobec Hunyadiego sprawiły, że Bośnia była postrzegana jako słaby kraj, uzależniony od Węgier. Wykorzystywał to nawet

²⁶ Kontakty Stefana z Alfonsem ilustruje zespół listów, (w:) L. Thalloczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München-Leipzig 1914, s. 356-363.

²⁷ Tamże, s. 366-368.

²⁸ I libri commemoriali della Repubblica di Venezia. Registi, t. IV, Venezia 1896, libro XII, nr 262 (15 IV 1444); Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Regusii, Viennae 1858, s. 427-429; M. Šunjić, op. cit., s. 130; D. Kovačević, *Trgovina u srednjevjekovnoj Bosni*, Sarajevo 1961, s. 46. Dubrownik tradycyjnie płacił królowi Bośni daninę wynoszącą łącznie 2500 perperów.

²⁹ *Listine o odnošajah između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, ed. S. Ljubić, knj. IX, s. 215-216.

³⁰ N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches, I Band (bis 1451)*, Gotha 1908, s. 438; H. Šabanović, *Početak...*, s. 45-49.

Dubrownik interweniując bezpośrednio w Budzie na rzecz swych kupców działających na jej terenie³¹. Król Bośni nadal widział swój udział w koalicji wyłącznie w walce z lokalnym przeciwnikiem Stefanem Vukčićem. Podjął z nim ponownie wojnę w sierpniu 1444, odniósł jednak niepowodzenia, gdyż przeciwnik zdołał pozyskać posiłki tureckie. Stefan Tomasz nie zareagował przy tym na wezwania króla Władysława do wyruszenia na wielką wyprawę przeciw Turkom³².

Ponieważ druga wyprawa chrześcijańska skierowała się na wschód wzdłuż Dunaju, Bośnia znalazła się na uboczu konfliktu militarnego. W wyniku klęski warneńskiej zmieniło się jednak jej położenie polityczne. Już odrodzenie Serbii w sierpniu 1444 wprowadziło nowy, nie sprzyjający Stefanowi Tomaszowi, czynnik do polityki bałkańskiej. Despota Jerzy Brankowicz starając się odzyskać utracone wcześniej na rzecz Wenecji i Bośni część Zety i Srebrenicę, sprzymierzył się w październiku 1444 ze Stefanem Vukčićem. Główne niebezpieczeństwo groziło jednak ze strony zwycięskich Osmanów. Spodziewano się, iż odzyskawszy po bitwie warneńskiej utraconą czasowo przewagę na Bałkanach, wesprą swych sojuszników, co stanowiłoby śmiertelną groźbę dla króla Bośni. Stefan Tomasz już w lutym 1445 obok propozycji sojuszu przeciw swemu wojewodzie skierował do Wenecji także prośbę o udzielenie schronienia *in casu necessitatis*³³. Z czasem jednak, ośmielony biernością Osmanów zajętych podówczas w Karamanii, podjął ponownie na wielką skalę wiosną i latem 1445 działania przeciw Vukčićowi. Znamca problemu S. Ćorović sądzi, że sukcesy armii królewskiej, zbliżającej się już do Trebinja, zostały powstrzymane przez dyplomatyczną interwencję turecką, przy udziale Republiki Dubrownickiej, której własny interes nakazywał niedopuszczenie do upadku wielkiego wojewody³⁴. Możliwe, że w związku z tym pozostawała też akcja Jerzego Brankowicza, którego wojska odbiły w tym czasie Srebrenicę³⁵.

Nawet po Warnie król trwał przy związkach z papieżem i katolicyzmem. W maju 1445 uzyskał legitymizację ślubu ojca zawartego w Kościele bośniackim i uznanie swego prawego pochodzenia. Uwolniony został także od własnego „heretyckiego” związku małżeńskiego³⁶. Można sądzić, że uporządkowanie tych spraw wiąże się z chęcią wzmocnienia pozycji Stefana Tomasza wewnątrz kraju. Zachowywał jednak ostrożność. Jak pisał jego syn w kilkanaście lat później, na propozycję Eugeniusza IV, aby przyjął koronę królewską odpowiedział odmownie ... *ne Turcarum in se odium provocaret*³⁷.

³¹ S. Ćirković, *Herceg...*, s. 87.

³² Tamże, s. 78, przyp. 36.

³³ *Listine...*, op. cit., s. 215-216.

³⁴ S. Ćirković, *Herceg...*, s. 91.

³⁵ T. Vukanović, *Srebrnica u srednjem veku*, Glasnik Državnog Muzeja u Sarajevu t. 1, Sarajevo 1946, s. 71-72.

³⁶ *Acta Bosne potissimum ecclesiastica*, ed. F. Fermannžin, Zagrebiae 1892, s. 198.

³⁷ *Pius II Commentarii rerum memorabilium*, ed. A. van Heck, *Citta del Vaticano*, s. 683-684.

Bierność, jaką wykazywała Turcja wobec spraw zachodnich Bałkanów przez cztery kolejne lata po Warnie, przy jednoczesnej niemocy Węgier, wytworzyła na tym terenie krótkotrwały nowy układ polityczny. Jego owocem było przejściowe wyjaśnienie sporów lokalnych. Już w lutym (lub marcu) 1445 r. Stefan Vukčić zwrócił się do Wenecji z propozycją pokoju, a ponowił ją cztery miesiące później. W sierpniu 1445 roku zawarto porozumienie na mocy którego Vukčić musiał pogodzić się ze stratą Baru i Omiša. Turcy zachowali się tutaj obojętnie, ale wojewodzie dopomógł Alfons Aragoński demonstracją siły swej floty na Adriatyku³⁸.

W marcu 1446 Stefan Tomasz zabiegał o pośrednictwo Wenecji ... *pro concordio suo cum Teucro*, korzystając z tego, iż miesiąc wcześniej Republika zawarła pokój z sułtanem³⁹. Równocześnie król starał się o porozumienie ze Stefanem Vukčićem, który wspierany przez Jerzego Brankowicza odzyskał utracone wcześniej tereny. Układ, wzmocniony ślubem króla z córką wielkiego wojewody, zawarto w kwietniu 1446 roku. Dawał on Bośni wewnętrzny spokój i wniesione przez Stefana Vukčića szanse na porozumienie z Turkami⁴⁰. Jednak Bośni jako całości nie udało się w tym czasie unormować stosunków z sułtanem, o czym przekonuje wielki najazd osmański, jaki spadł na obie jej części w 1448 roku. Być może pozostawał on w związku z nie uregulowanymi zobowiązaniami finansowymi wobec Turcji. Jak można przypuszczać Bośnia w latach 1444-1448 nie uiszczała w ogóle daniny sułtanowi lub też płaciła ją nieregularnie. W każdym razie w 1449 mówi się o jej zaległych płatnościach wobec Osmanów⁴¹.

Latem 1446 r. osiągnięto natomiast porozumienie z despota serbskim co do podziału dochodów z Srebrenicy. Król poprawił też stosunki z Dubrownikiem i w sierpniu 1446 spodziewano się tam wizyty Stefana Tomasza. Stefan Vukčić z kolei uporządkował swe naprężone dotychczas stosunki z Węgrami, jak wynika z pobytu jego posła Alviza Gučevića u Jana Hunyadiego⁴². Położenie polityczne Bośni stopniowo się stabilizowało.

Zaprezentowany wyżej krótki przegląd stosunków bośniacko-tureckich w pierwszej połowie XV w. pozwala na wysnucie następujących wniosków:

1) Bośnia w XV w., jako słaby ośrodek polityczny, leżący na granicy wpływów dwóch mocarstw – Turcji i Węgier, stanowiła przedmiot ich polityki i nigdy nie odegrała samodzielnej roli jako licząca się na Bałkanach siła. Nie tylko Turcja, ale również katolickie Węgry były dla niej potencjalnym zagrożeniem.

³⁸ Listine..., IX, s. 222, 225-229; M. Šunjić, op. cit., s. 127-131; M. Spremić, *Despot Djurađ Branković i kralj Alfons Aragonski*, Zbornik Filozofskog fakulteta, Knj XV-1, Beograd 1975, s. 130-131.

³⁹ Listine..., IX, s. 235.

⁴⁰ S. Ćirković, *Istorija...*, s. 280-281.

⁴¹ M. Spremić, *Turški...*, s. 37.

⁴² S. Ćirković, *Herceg...*, s. 93.

2) Stosunkowo wczesne uzależnienie Bośni od Turcji (już od 1415 r.) wpływało z dwóch przyczyn: anarchii panującej wewnątrz kraju, podtrzymywanej przez czynniki zewnętrzne oraz militarnych niepowodzeń Węgier, które nie potrafiły obronić równowagi w tym rejonie.

3) W polityce władców Bośni dostrzec można orientację na problemy partykularne. Wynikało to jednak z faktycznej bezsilności i braku wpływu na działania wielkich mocarstw.

4) Choć w ciągu I połowy XV wieku można dostrzec objawy stałego nasilania się uzależnienia Bośni od Turcji (podnoszenie wysokości haraczu, przejściowa okupacja terytoriów, militarna i dyplomatyczna ingerencja w sprawy wewnętrzne), to jednak wyprawy z lat 1443-1444 spowodowały przejściową poprawę położenia Bośni w końcu lat 40. XV w. (do 1448). Kryzys w Turcji i na Węgrzech wpłynął na zmianę klimatu wewnątrz Bośni, wzmocnienie pozycji króla i uspokojenie walk wewnętrznych.

LA BOSNIE FACE À L'EXPANSION TURQUE DANS LA 1ÈRE MOITIÉ DU XVE SIÈCLE

Résumé

Déjà dans les années 80 du XIVe siècle la Bosnie devint l'un des objectifs des pillages de la part des Turcs dans les Balkans. En 1391, après la mort de son plus grand roi Etienne Tvartko Ier dont le règne fut pour le pays une période de prospérité et développement territorial, la Bosnie tomba dans le chaos provoqué par des conflits internes. Les groupes rivaux cherchaient le soutien des Turcs. En plus, la variété des religions ne facilitait guère la stabilisation du pays où, à côté des catholiques et des orthodoxes, les hérétiques de l'Eglise bosniaque jouissaient d'une grande influence.

Une brève analyse de la situation internationale de la Bosnie dans la 1ère moitié du XVe siècle dans le contexte du danger turc croissant permet de constater qu'à ce moment-là ce pays n'était plus une force réelle et indépendante dans les Balkans. Non seulement la Turquie musulmane, mais aussi la Hongrie catholique constituaient un danger potentiel pour ce pays marqué par l'hérésie. La domination turque relativement rapide en Bosnie (déjà depuis 1415) fut facilitée par l'anarchie soutenue de l'extérieur et les défaites militaires de la Hongrie qui ne parvenait pas à défendre un équilibre dans cette région. La politique des rois bosniaques se concentrait avant tout sur des problèmes particuliers en raison de leur faiblesse et du manque d'influence sur les actions des grandes puissances. Bien que, dans la 1ère moitié du XVe siècle, on puisse observer les symptômes du renforcement de la dépendance de la Bosnie des Turcs (l'augmentation du tribut, l'occupation temporaire du territoire, les ingérences militaires et diplomatiques dans les affaires intérieures), il faudrait cependant dire que les expéditions de Ladislas Jagellon dans les années 1443-1444 améliorèrent passagèrement la situation de la Bosnie à la fin des années 40 du XVe siècle (jusqu'en 1448). La crise en Turquie et en Hongrie favorisait un changement du climat à l'intérieur du pays en renforçant la position du roi et en apaisant les luttes internes.